

Д.М.Абидов,
Ўзбекистон Республикаси банк-молия
академияси магистранти

ДАВЛАТ ХАРИДЛАРИНИНГ ОЧИҚЛИГИ ВА ШАФФОФЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ ВА КОРРУПЦИОН ХУҚУҚБУЗАРЛИККА ҚАРШИ КУРАШИШ ТИЗИМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Аннотация: Ушбу диссертация мамлакатимизда давлат харидларининг бугунги кундаги ҳолати ва уни амалга ошириш ҳамда ушбу тизимдаги тадбиркорлик субъектларининг иштироки бўйича тадқиқот натижалари баён этилган. Шунингдек ушбу диссертацияда давлат харидларини амалга оширишнинг назарий ва ҳуқуқий асослари, уларни ташкил этиш амалиёти, мамлакатимизнинг иқтисодий кўрсаткичлари таҳлили ҳамда давлат харидлари тизимига тадбиркорлик субъектларини жалб қилиш тизимини ривожлантиришга оид илмий хулоса ва амалий таклифлар берилган.

Калит сўзлар: давлат харидлари, бюджет буюртмачилар, корпоратив буюртмачилар, тадбиркорлик субъектлари, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари, битимлар, электрон савдолар, тендер, танлов, товарлар, ишлар, хизматлар.

Annotation: This dissertation describes the current state of public procurement in the country and the results of research on its implementation and the participation of business entities in this system. The dissertation also provides scientific conclusions and practical recommendations on the theoretical and legal basis of public procurement, the practice of their organization, the analysis of economic indicators of the country and the development of a system of attracting businesses to public procurement.

Keywords: public procurement, budget customers, corporate customs, business entities, agreements, e-trades, tenders, tenders, tenders, goods, competitions, goods, competitions, competitions, goods, competitions, goods, goods, competitions, goods, competitions, competitions, goods, competitions, goods, competitions.

Кириш

Давлат харидлари географик жойлашуви, ривожланиш даражасидан қатъий назар, ҳар қандай мамлакат иқтисодиётининг катта қисмидир. Мамлакатимизда ўртача давлат харидлари ЯИМнинг 20 фоизини ташкил этади ва бу харид бозорларида хусусий секторлар учун жуда катта бизнес имкониятлар яратади.

Давлат харидларининг ҳажмини ҳисобга олган ҳолда, бозорнинг тузилиши ва фаолиятига шунчаки сотиб олинган товар ва хизматлар миқдоридан ташқари кенгроқ таъсир қилади. Масалан, сотиб олиш сиёсати орқали давлат сектори фирмаларнинг рақобатлашишини рағбатлантиришга таъсир кўрсатади. Қисқа муддатли истиқболда давлат харидлари потенциал етказиб берувчилар ўртасидаги рақобатга таъсир қилиши мумкин; Узоқ муддатли истиқболда давлат харидлари инвестициялар, инновациялар ва бозорнинг рақобатбардошлигига таъсир қилиши мумкин.

Харидлар бозорларига кириш тўсиқлари минимал даражага тушиб қолган ва рақобат жараёни ўз ролини ўйнаши мумкин бўлган жойда, хусусий сектор ривожланиб, кўпроқ рақобатлашишга ва янгилик қилишга интилади. Дарҳақиқат, бизнес, хусусан, кичик ва ўрта корхоналар давлат шартномалари учун рақобатлашишга адолатли

имконият бўлган жойда, ўз фаолиятини янада ривожлантириш учун зарур туртки бериши ва ҳаттоки бошқа бозорларда талабни қондирадиган инновацион товар ва хизматларни таклиф қилади. Шунинг учун харидлар бозорларидаги рақобат кўп даражаларда муҳим аҳамиятга эга ва иқтисодиётда рақобатга узоқ муддатли таъсирларни шакллантириш учун харид сиёсатидан фойдаланиш мумкин.

Асосий қисм

Давлат харидлари нафақат бизнинг мамлакатимизда балки халқаро миқёсда жадал ривожланиб бораётган соҳадир. Шу сабабли бу тизим кўплаб олимлар, халқаро институтлар ва бошқалар томонидан билдирилган назарияларда, мақолаларда ва илмий ишларида муҳокама қилиниб келинмоқда. Соҳа қанчалик ривожлангани сари у ҳақида қарашлар, фикрлар хилма хиллиги ортиб боради. Бу эса ушбу соҳани давлат бошқарув тизимида муҳимлилик даражасини белгилаб беради.

Ўзбекистон Республикаси “Давлат харидлари тўғрисида” ги қонун (2018) да давлат хариди тушунчасига “товарларни (ишларни, хизматларни) давлат буюртмачилари томонидан пулли асосда олиш” мазмунда баён этилган бўлса, Бюджет Кодекс (2013) да эса “давлат харидлари — бюджет тизими бюджетларининг маблағлари ҳисобидан амалга ошириладиган товарлар (ишлар, хизматлар) харидлари” деб фақат бюджет соҳаси қамровида таърифлаб ўтилган.

Аслида “Давлат харидлари” бу кенг қамровли тушунча бўлиб, қуйидаги адабиётлардан келтирилган шарҳлар орқали танишишингиз мумкин.

Wayne (2002) давлат харидлари бу сиёсий тизим доирасидаги бизнес жараёндир. Ушбу элементни тўғри мувозанатлаштирмаслик давлатнинг ички ва ташқи бозорларда беҳуда куч сарфлашига ва ривожланишдаги салбий натижаларга олиб келиши мумкин деган ва яна давлат харидлари бу давлатнинг ахборотни жалб қилиш функцияси. У товарлар, ишлар ва хизматларга талабларни ўз вақтида қондириши керак деб ёзиб ўтган ўз мақоласида.

Бурхонов (2010) нинг фикрига кўра давлат харидлари - бу давлат эҳтиёжлари учун товарлар, иш ва хизматларни қисман ёки тўлиқ давлат маблағлари эвазига сотиб олишдир. У муассаса эҳтиёжи учун оддий ручка, қоғоз сотиб олишдан бошлаб, мактаблар, коллежлар, йўл қурилишигача бўлган ишларни ўз ичига қамраб олиши таъкидланган. Шундай экан, давлат эҳтиёжлари учун харидни режалаштириш ва амалга ошириш ҳамда назорат этиш билан боғлиқ барча жараёнлар давлат хариди тизимини юзага келтиради.

Давлат харидлари - бу ҳукумат маъмурий сиёсатининг муҳим қисми ва унинг маъмурий сиёсат мақсадига эришишнинг муҳим воситаси, яъни юридик жиҳатдан аниқ ва самарали бўлган, юқори сифат, хизмат ва мавжуд стандартларини таъминлайдиган марказий давлат бошқарувининг инновацион ва ҳамкорликдаги тизими деган ёндашувлар ҳам мавжуд (Ministry of Finance, 2017).

Ўзбекистонда бозорга йўналтирилган улкан иқтисодий ислохотлар амалга оширилмоқда. Расмийлар валюта курсини бирлаштирди ва 2017 йил сентябридан бошлаб валюта бозорини либераллаштирди, нархларни ва савдони либераллаштиришни бошлади, 2019 йил январидан бошлаб ҳам фирмалар, ҳам жисмоний шахслар учун солиқ ставкаларини сезиларли даражада пасайтирди. Ҳукумат ижтимоий хавфсизлик тармоғини қамровини кенгайтди ва иқтисодий статистик маълумотларнинг мавжудлигини сезиларли даражада яхшилади.

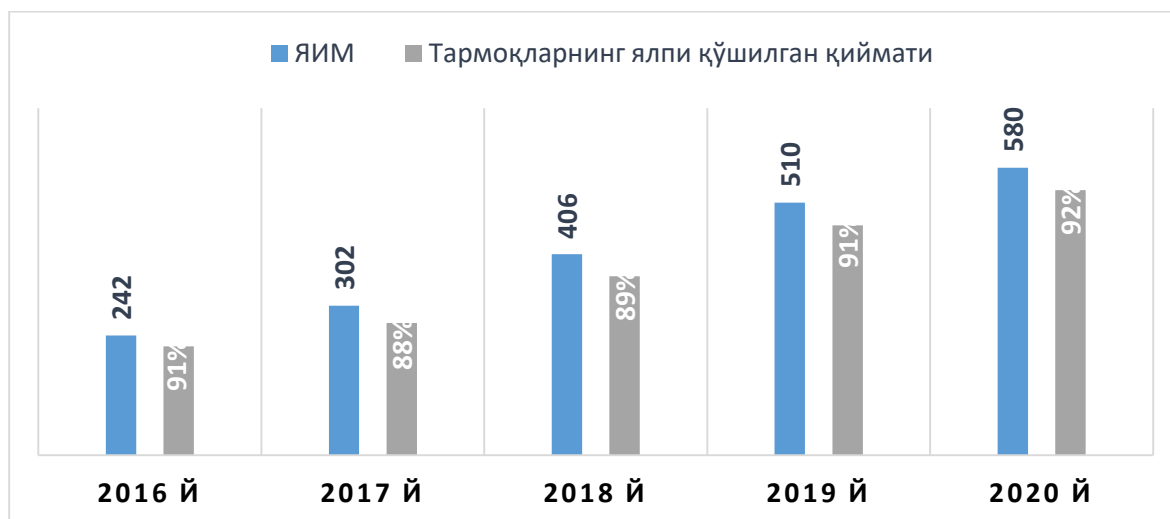
Давлатимизда 1996 йилдан 2016 йилгача аҳоли жон бошига ЯИМ (қўшилган қиймат) 165 фоизга ўсди, бу ўртача 5 фоиз ўсиш суръатига тенг. Бир ишчига тўғри келадиган умумий маҳсулот (ёки меҳнат унумдорлиги) шу даврда тахминан 150 фоизга ошди. Ушбу ижобий таъсирлар шу даврда ишчи кучининг иштирок этиш даражаси ва бандлик даражасининг пасайиши билан камайтирилди. Кейинги йиллардаги ЯИМ ўзгаришларидаги тенденцияси билан 1-жадвал орқали танишишингиз мумкин.

1-жадвал

2016-2020 йилларда иқтисодий фаолият турлари бўйича ялпи ички маҳсулот(ЯИМ)таркибининг ўзгариши, трлн.сўмда

	2016 й	2017 й	2018 й	2019 й	2020 й
ЯИМ	242,5	302,5	406,6	510,1	580,2
Тармоқларнинг ялпи қўшилган қиймати	220,1	267,7	361,1	464,9	535,8
Қишлоқ, ўрмон ва балиқ хўжалиги	74,8	91,0	113,7	130,3	151,3
Саноат	45,4	59,6	95,8	136,1	152,7
Қурилиш	13,1	15,2	22,1	30,6	37,5
Хизматлар	86,7	102,0	129,5	167,8	194,4

2 жадвалда охириги беш йилда, яъни 2016-2020 йилларда давлатимиздаги ялпи ички маҳсулот (ЯИМ)даги ўзгаришларни иқтисодий тармоқлар бўғинидаги улушлари орқали кўрсатилган. Шунингдек қуйидаги расмларда батафсил таҳлиллар келтирилган бўлиб, улар орқали мамлакатимиз ЯИМ даги даврий ўзгаришлар ёритилди.

1 расм 2016–2020 йилларда ЯИМ ва Тармоқларнинг ялпи қўшилган қиймати (ЯҚҚ) нинг ўзгариш тенденцияси, трлн.сўм ва фоизда

Ушбу 1-расмдан кўриниб турганидек 2016-2020 йилларда ЯИМ жадал суратларда ўсиб 2020-йилда 2016-йилдагига нисбатан ўсиши 139% ни ташкил қилган. Бу кўрсаткич ушбу даврларда ЯҚҚ да 143% ўсиш кузатилган.

2020 - йилда ЯИМ ўсиши 2019- йилдаги 5,8 % ва 2018- йилдаги 5,4 % га нисбатан 1,6 % гача секинлашди. Шу билан бир вақтда, ЯИМ дефлятор индексида ҳам 2019-

йилдаги 118,6 % ва 2018- йилдаги 127,5 % га нисбатан 2020- йилда 111,9 % гача секинлашиш кузатилди.

Хулоса

Тадбиркорларнинг ҳуқуқий саводхонлиги етарли даражада эмаслиги ҳам бу уларнинг ушбу тизимдаги баъзи муаммоли вазиятларга сабабчи бўлиши мумкин. Бу, жараёни қийинлаштиради ва сувистеъмол қилиш учун очик имкониятлар яратиб беради.

Умуман олганда давлат харидлари тизимидаги заиф томонларни тузатишда қуйидагиларга эътибор қаратиш мумкин.

- кенг қонунчилик асослари;
- меъёрий ҳужжатларга риоя этилишини таъминлаш учун самарали мониторинг ва аудит процедуралари ва ташкилотлари;
- шартномаларнинг стандарт шартлари;
- жараёни тартибга солувчи қоидаларнинг ошқоралиги ва оммага тақдим этилиши;
- харидларни амалга оширишда касбий маҳоратга эга одамларни ривожлантириш ва сақлаб қолиш учун яхшиланган имконият.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Арыкбаев Р.К., Газгиреев Э.Д., Набиев Р.А. (2008) Государственный заказ как инструмент регулирования предпринимательской деятельности//Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 3: Экономика. Экология. – Москва, - №2.
2. Атамуродов Т.Т. (2019) “Ўзбекистонда давлат харидларини ташкил этишдаги муаммолар ва унга таъсир эувчи омиллар”. Молия ва банк иши электрон илмий журнал.
3. Ботоева Г.И. (2009) Государственный заказ: состояние и проблемы развития//Известия Иркутской государственной экономической академии. №5.
4. Бурхонов У., Атамуродов Т. (2012) Давлат хариди. – Т.: “Fan va texnologiya”. 2012. - 152 б.
5. Бурхонов У.А. (2010). “Давлат хариди”. Ўқув қўлланма, Тошкент.: Infocom.uz 2010. -10 б.
6. Воҳидов М. (2014) “Давлат харидлари ҳуқуқий асосининг жорий муаммолари” Иқтисодиётда молиявий барқарорликни таъминлашда давлат харидларининг ролини ошириш мавзусидаги Республика турдош Олий ўқув юртлариаро илмий-амалий конференция материаллари тўплами. Тошкент , ноябр, 128-бет.
7. Д.Пўлатов (2018) “Давлат харидларида хусусий секторнинг ҳамкорлиги” // Жамият ва бошқарув // Тошкент 2018 йил. 1-сон, 102-бет.